

NATUURONDERZOEK LIMBURG

De Steenarend *Aquila chrysaetos* van Leut; een aanvulling van de avifauna

Jan Stevens & Marco Mariotti

De Steenarend *Aquila chrysaetos* van Leut; een aanvulling van de avifauna

Jan Stevens & Marco Mariotti

“Vogels in Limburg - historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen” (Stevens *et al.* 2021) geeft een overzicht van alle vogels ooit in Limburg waargenomen. Het opzet van deze publicatie was zo volledig mogelijk te zijn, zowel op actueel vlak (tot 2018) als historisch. Daarvoor analyseerde dit standaardwerk zo veel mogelijk recente gegevens en historisch materiaal van collecties, zoals bijvoorbeeld van het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen (KBIN) op de aanwezigheid van Limburgse specimens. In het boek worden 464 (onder)soorten beschreven. Toch ontsnapte een belangrijk exemplaar aan de aandacht. Een reconstructie.

In juli-augustus 2022 organiseerde Toerisme Vlaanderen een tentoonstelling over het kasteel van Leut - Vilain XIII. Bedoeling was een herbestemming te vinden voor het kasteel dat in 2021 eigendom werd van Toerisme Vlaanderen. In die tentoonstelling prijkte een opgezette Steenarend (*Aquila chrysaetos*) die niet vermeld is in het boek van Stevens *et al.* (2021).

Het Kasteel van Leut

Het kasteel Vilain XIII (15de-18de eeuw) bevindt zich tussen Leut en Meeswijk in de gemeente Maasmechelen. Het kasteel is samen met de dienstgebouwen een beschermd monument en maakt deel uit van het beschermd cultuurhistorisch landschap ‘Kasteel Vilain XIII: kasteel en omliggend park’. Het kasteelpark sluit aan op de riviervallei van de Maas, met aan de overkant van de rivier Nederland. Het kasteel dankt zijn huidige naam ‘Vilain XIII’ aan Charles Vilain XIII die het kasteel in zijn bezit kreeg in 1822 toen hij trouwde met een plaatselijke barones Pauline de Billehé de Valensart. Baron Charles Vilain XIII was goed bekend in Brussel en in het Koninklijk paleis. Koning Leopold I was een goede vriend en meermaals op bezoek in Leut. Vilain XIII werd later nog burggraaf en speelde een actieve rol bij de oprichting van de Belgische staat als lid van het Voorlopig Bewind, gouverneur van Limburg,

parlementair en minister van buitenlandse zaken. In 1920 werd het kasteel verkocht aan de steenkoolmaatschappij N.V. Kolenmijnen Limburg-Maas met als doel het tot ziekenhuis om te vormen. In 1950 werd er ook een materniteit ingericht. Vanaf 1988 werd het omgevormd tot rust- en verzorgingstehuis.

Eind 2021 kocht Toerisme Vlaanderen dit erfgoedpatrimonium van de sociale huisvestingsmaatschappij Maaslands Huis. In nauwe samenwerking met lokale betrokkenen, bewoners en ondernemers ging Toerisme Vlaanderen op zoek naar een waardevolle herbestemming van deze unieke plek.

Historisch onderzoek voor een tentoonstelling

Ter voorbereiding van de tentoonstelling werd een studie gemaakt over de historiek van het kasteel. Uitgebreid bronnenonderzoek leverde een klein krantenartikel op (in ‘L’Indépendance’ van 22 januari 1847) dat beschrijft dat Baron Ferdinand de Marches een ‘geweldige steenarend’ gedood heeft in het kasteelpark van Leut. “Le baron Ferdinand de Marches a tué un magnifique aigle royal dans le parc du chateau de Leuth. Il est arrivé a Bruxelles pour être empaillé; il a 2 mètres, 32 centimètres d’envergure.” (Foto 1)

bonces
M. est
venue
il en a
outrier

lon du
trouvé
nduite
sur ce

oursuit
est pas
desiré.
ambre
ambre
le duc
is dans
actifs.
hange-
univers-
si que
banes
et Peel
harnés
i de la
à côté
out du

Le conseil communal de Bruxelles est convoqué pour samedi prochain 25 du courant, à une heure et demie. — Ordre du jour : — Rapport sur la réclamation des tailleurs de pierre et marchands de briques. — Hospices : acquisition d'une maison située à Tourneppe.

— M. Vanderryst, bachelier en théologie de l'Université catholique et professeur de philosophie au séminaire de Saint-Trond, est nommé secrétaire de l'évêché; il est remplacé à Saint-Trond par M. Rubens de Tongres, déjà professeur au même séminaire; celui-ci est remplacé par M. Bontems, étudiant en théologie à l'Université catholique.

— Des fabricants d'étoffes de Courtray viennent de protester contre l'avis de la chambre de commerce de Courtray qui voudrait interdire l'exploitation des marchés d'Europe à la Société d'exportation qu'il s'agit de constituer.

— Le baron Ferdinand de Marches a tué un magnifique aigle royal dans le parc du château de Leuth. Il est arrivé à Bruxelles pour être empaillé; il a 2 mètres 32 centimètres d'envergure.

— Le marché aux chevaux, dit de la Mi-Carême, aura lieu à Gand, le mardi, 9 mars, et le jour suivant.

— D'après le relevé de l'état civil, il y a eu à Bruges, en 1846 : 1,450 naissances; 1,752 décès, et 517 mariages.

— Le service funèbre et l'enterrement de M. Philippe Laitat, inspecteur en chef des contributions, etc., dans la province de Brabant, auront lieu, samedi prochain, 25 janvier courant, à onze heures du matin, dans l'église de Sainte-Croix, à Ixelles.

Foto 1: Uittreksel uit de krant L'Indépendance van 22 januari 1847

'Baron Ferdinand de Marches,' getrouwd met de oudste dochter Zoé van Baron Vilain XIII, staat in de bevolkingsregisters in 1847 ingeschreven als één van de bewoners van het kasteel van Leut. Via familieleden van Vilain XIII werd een foto bezorgd van baron Ferdinand de Marches (Foto 2). Hij is geboren in Luxemburg en na zijn huwelijk naar Leut verhuisd. Omdat de baron een Luxemburger was, werd in Luxemburg op zoek gegaan naar sporen van de Steenarend die in de krant van 1847 werd vermeld. Die zoektocht leidde tot de vondst van de publicatie van A. de la Fontaine: "Faune du Pays de Luxembourg" (1865) op het internet. De La Fontaine vermeldt op pagina 22, bij de Steenarend: "L'exemplaire qui se trouve dans nos collections, nous à été donné par M. Le Baron Ferdinand de Marches, qui l'a tué à Leuth, dans le Limbourg Belge." Nazicht van de op het internet gepubliceerde inventaris van de collecties van het museum levert via de zoekterm *Aquila chrysaetos* vijf exemplaren op, met foto. Bij één arend staat op het label: "Aigle Royal, Limbourg Belge, Don Baron de Marches, 1864." Toerisme Vlaanderen nam contact op met het museum en de vogel werd uitgeleend voor de tentoonstelling.

Ornithologische literatuur

Op de tentoonstelling kwam de Steenarend onder de aandacht van de ornithologen. Het was duidelijk dat

Foto 2: Baron Ferdinand de Marches (1818-1892)

het exemplaar over het hoofd was gezien bij het opstellen van 'Vogels in Limburg' (Stevens *et al.* 2021). Maar waren er nog sporen van te vinden in de ornithologische literatuur?

Het specimen is niet opgenomen in de databank van de Belgian Rare Bird Committee (BRBC). De databank vermeldt nochtans onder categorie A en B 18 waarnemingen van de soort, waarvan 4 in de 19de eeuw, namelijk in Oostende, Brecht, Jette en Maldegem. Ook geen enkele van de exemplaren van na de 19de eeuw werd in Limburg gezien. De verdeling van de 18 vogels over de leeftijdscategorieën was als volgt: 3 adulten, 1 subadult, 1 derde-kalenderjaars, 2 tweede-kalenderjaars, 1 eerste-winter, 2 immatuur, 2 juveniel en 6 onbekend. De waarnemingen werden verricht in: januari 1, maart 1, mei 1, juni 1, juli 1, september 2, oktober 4, november 3, december 4. Van 2 individuen werd vermeld dat ze meerdere dagen aanwezig waren. De Steenarend is in België dus een vogel van vooral de najaarstrekperiode en de vroege winterperiode. Vooral immature vogels worden gezien.

Ook Feryn (1989) in 'Vogels in Vlaanderen' (1989) vermeldde de vogel van Leut niet. Volgens deze bron werden 19 exemplaren gehomologeerd, waarvan 14 na 1900. De vroegste data (najaar): 13 oktober 1986 Gent 1 subadult, 16 oktober 1976 Brecht. Laatste datum (voorjaar): 11 april 1979 Berlare. De meeste waarnemingen situeerden zich in West-Vlaanderen en Antwerpen. Enkele keren bleef de soort meerdere dagen pleisteren: 9-10 januari 1974 Bouchout, 22-27 december 1975 Zoersel-Oostmalle, 17 januari - 16 maart 1979 Knokke/Zwin juveniel. Negen gevallen werden niet gehomologeerd of onderzocht: twee in november, één in januari, drie in februari, twee in maart en één in april.

Maar van Havre (1928) vermeldt op pagina 216 het exemplaar van Leut wel: "Leuth (Limbourg) avant 1868, - coll: Soc. des Sciences nat' à Luxembourg (A. de la Fontaine, Faune du Pays de Luxembourg, Ois., p. 216)". En ook Lippens en Wille (1972) vermelden het exemplaar op basis van de vermelding bij van Havre: "Leut (Limburg) vóór 1868". Van Havre vermeldt de vogel ook op basis van A. de la Fontaine (1865) (Foto 3). Merkwaardig is dat van Havre stipuleert "avant 1868", terwijl hij toch de publicatie van de la Fontaine vermeldt van 1865. Van Havre verwijst voor de la Fontaine (1865) naar pagina 216. Zowel van Havre (1928) als Lippens en Wille (1972) werden door de redactie van 'Vogels in Limburg' veelvuldig geraadpleegd, maar blijkbaar ontsnapte de Steenarend toch nog aan de aandacht.

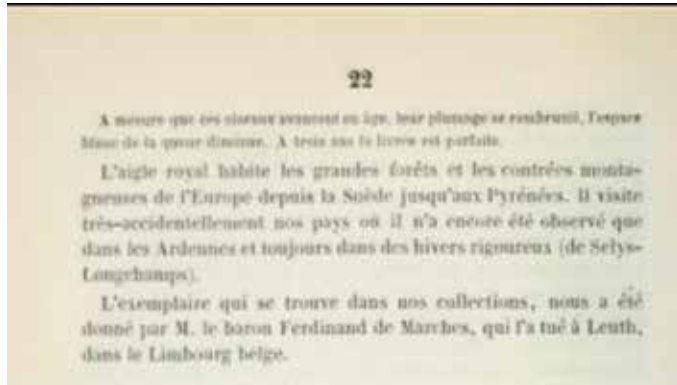
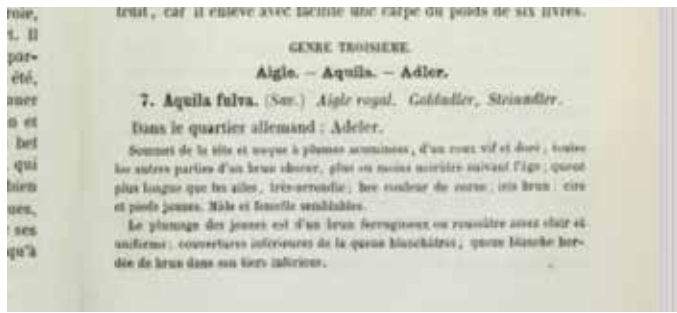

Foto 3: tekst van de la Fontaine (1865)

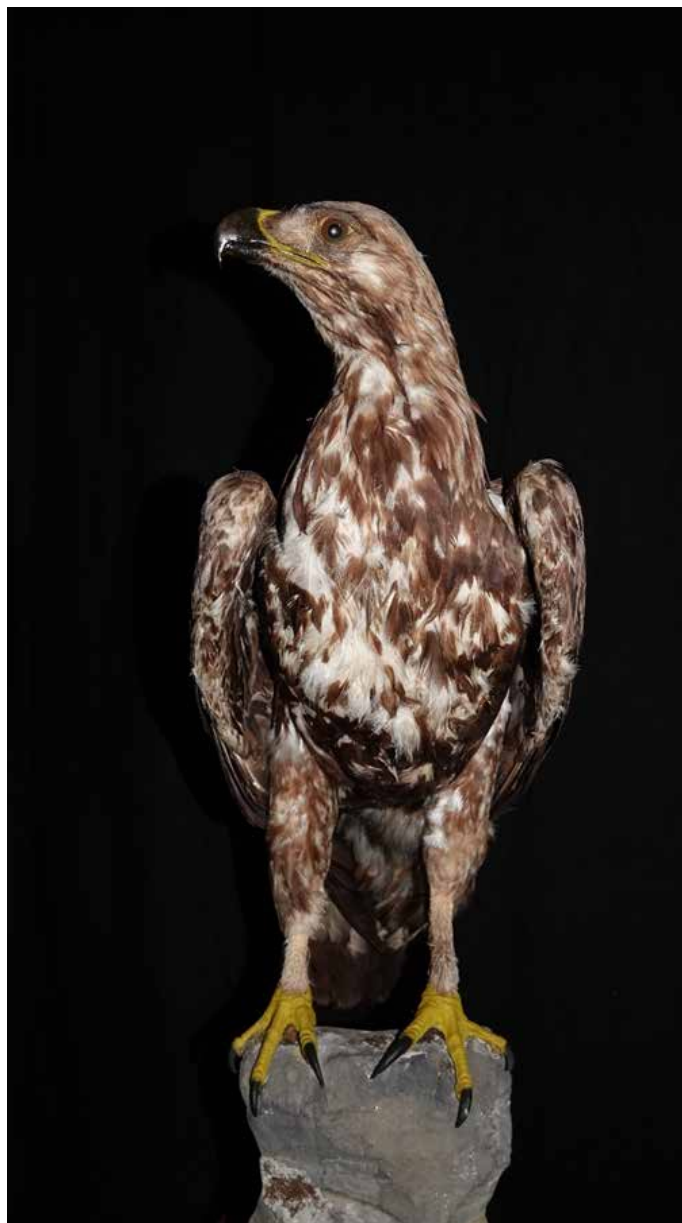

Foto 4: Globaal overzicht van de opgezette Steenarend

Het specimen (foto 4 – 8)

Het specimen dat in de 19de eeuw in Leut werd geschoten, prijkt nu (tijdelijk) op de plaats waar hij toen verzameld werd.

Het verenkleed is wel wat door elkaar gehaald en verward. Daardoor zijn niet alle kenmerken (Porter *et al.* 1992) even goed zichtbaar.

De staartveren zijn aan de basis voor twee derden bleek tot wit gekleurd en de een derde brede eindband is zowel aan de bovenzijde als onderzijde donkergekleurd. De basis van de staartveren, zowel de twee derden aan de bovenzijde als aan de onderzijde, zijn niet uniform wit, maar hebben reeds een aanzet van een donkere kleur. Op basis hiervan kan het specimen gedetermineerd worden als waarschijnlijk ouder dan een tweede-kalenderjaars, maar zeker nog een subadult exemplaar.

Aan de bovenzijde geven de binnenste handveren de indruk in vlucht wat wit op de vleugel te vormen, alhoewel waarschijnlijk geen mooi afgelijnde witte vlek. Ook dit is karakteristiek voor subadulte vogels. De goudgele vlekken op de meeste middelste en enkele binnenste grote vleugeldekveren (karakteristiek voor subadulten) zijn, omwille van de verwarde veren, niet duidelijk. De onderkant van de vleugel is bij dit opgezette exemplaar niet te controleren.

De kop en hals hebben de typische goudgele kleur, die aanwezig is in alle leeftijds categorieën.

Het verderloze deel van de poten werd geel bijgeverfd, evenals de blote huid rond de snavel.

Het specimen is voorzien van een label " *Aquila chrysaetus* (Lin) Aigle royal Limbourg - Belge. Don Baron de Marche ... (onleesbaar).... 1864."

De vermelding in de krant L'indépendance is echter gedateerd op 22 januari 1847.

Dus de afschotdatum viel zeker vóór 22 januari 1847. Misschien werd de vogel zelfs nog in 1846 geschoten vermits hij al op 22 januari 1847 werd gepubliceerd in de krant L'Indépendance. Het is niet duidelijk wat er met het specimen is gebeurd in de periode 22 januari 1847-1864. Baron de Marches woonde tot 1861 in Leut en verhuisde nadien afwisselend naar Luxemburg en Brussel. Vermoedelijk heeft hij de vogel in Leut gehouden, zolang hij er woonde. Hij heeft hem in 1864 aan het museum van Luxemburg geschonken, zoals het label bij het specimen vermeldt. Wellicht was het niet zo handig de grote opgezette vogel steeds mee te verhuizen. De

krant L'Indépendance (1847) vermeldt tevens: "Il est arrivé a Bruxelles pour être empaillé;..." Blijkbaar is het exemplaar, kort na het afschieten, ook in Brussel geweest om opgezet te worden. Waarschijnlijk gebeurde dat in het KBIN. De collecties van Karel van Lotharingen, die de initiële collecties van het KBIN vormden, werden op 31 maart 1846 officieel overgemaakt aan de Belgische Staat. Dus waarschijnlijk werd kort nadat het KBIN werd opgericht de Steenarend van Leut er opgezet. Allicht speelde de vriendschap tussen Koning Leopold I en Baron Charles Vilain XIII hierin ook wel een rol.

Conclusie

De voorlopig enige Limburgse Steenarend, een subadult exemplaar, werd vóór 22 januari 1847 in Leut geschoten door Baron Ferdinand de Marches. Hij werd naar Brus-

sel (waarschijnlijk het KBIN, opgericht in 1846) gebracht om te laten opzetten. Hij verbleef waarschijnlijk in Leut tot Baron de Marches in 1861 van Leut verhuisde naar Luxemburg/Brussel. Het label van het specimen vermeldt dat Baron de Marches hem in 1864 schonk aan het Musée Nationale d' Histoire Naturelle in Luxemburg. De la Fontaine (1865) vermeldt hem (volgens van Havre op pagina 126, op de internetversie van de publicatie op pagina 22) als een gift aan het Luxemburgse Museum. Van Havre (1928) verwijst ook naar de la Fontaine, maar stipuleert "avant 1868". Waarom hij dat doet, is niet duidelijk, vermits hij ook verwijst naar de publicatie van de la Fontaine van 1865. Lippens en Wille (1972) nemen deze informatie van van Havre over. De Steenarend werd in 2022 voor een tentoonstelling in het kasteel van Vilain XIII in Leut uitgeleend aan Toerisme Vlaanderen.

Foto 5: Detail van de staartveren

Foto 6: Detail van de bovenzijde van de vleugelveren

Foto 7: Detail van de poten en de snavelbasis

Foto 8: Detail van het label

Literatuur

Anoniem. (1847) . L'Indépendance 22 januari.

de la Fontaine, A. (1865). Faune du Pays de Luxembourg, Manuel de Zoölogie, p.22.

Feryn, Y., (1898) Steenarend *Aquila chrysaetos*. In: Vogels in Vlaanderen. Voorkomen en Verspreiding. Vlaamse avifauna commissie, Bornem: I.M.P., p.130.

Lippens, L., & Wille, H. (1972). Atlas van de Vogels in België en West-Europa. Tiel: Lannoo.

Porter, R.F., Willis, I., Christensen, S. & Nielsen, B.P. (1992). Flight identification of European raptors. T. & A..D. Poyser, London.

Stevens, J., van Seggelen, C., Beyen, D., Crevecoeur, L., Gabriëls, J., Gabriëls, P., & Lemmens, J. (2021). Vogels in Limburg. Historiek, verspreiding, trends en verplaatsingen. Hasselt: Provincie Limburg/ LIKONA.

van Havre, G. (1928). Les Oiseaux de la Faune Belge. Relevé documenté des espèces sauvages observées en Belgique. Bruxelles: Maurice Lamertin.

Webreferenties

belgianRBC.be

wikipedia.org

Bedankingen

We bedanken Ignace Schops, Regionaal Landschap Kempen en Maasland, die de link legde tussen toerisme en de vogelonderzoekers. Ben Devriendt en Filip Wuyts, Toerisme Vlaanderen, gaven de gelegenheid de opgezette vogel te fotograferen. Marco Mariotti deed het historisch onderzoek in opdracht van Toerisme Vlaanderen. Daardoor ontdekte hij het artikeltje uit 1847 en de vermelding bij de La Fontaine, en kon hij de vogel linken aan het Musée National d' Histoire Naturelle de Luxembourg. Alain Franz, conservator van het Musée National d' Histoire Naturelle de Luxembourg, maakte de uitlening van het specimen voor de tentoonstelling in Leut mogelijk.

COLOFON

Eindredactie

Jan Stevens & Marco Mariotti

Redactieadres

Provinciaal Natuurcentrum
Craenevenne 86
BE-3600 Genk

Een uitgave van

Provincie Limburg

Grafische vormgeving

Bert Colling

Verantwoordelijke uitgever

Jan Mampaey
Provinciaal Natuurcentrum
Craenevenne 86
3600 Genk

PROVINCIAAL
NATUUR-
CENTRUM
Natuurlijk verbonden

Een initiatief van de
provincie Limburg

